

ברכות התורה

שי בן שימול

ראשי פרקים:

מעלתה וחשיבותה של ברכת התורה

תוקף הברכה

גדר הברכה

אופן חיוב הברכה

נשים ברכת התורה

מעלתה וחשיבותה של ברכת התורה

הגמרא בנדרים (פא, א) מביאה שהקב"ה הלך ושאל את החכמים: "מפני מה אבדה הארץ?" היינו, בשל מה נגרם החורבן? ולא ידעו להשיבו. עד שענה הקב"ה בעצמו ואמר: "על עזבם תורתי".¹ הסביר ר' יהודה בגמרא – "על שלא בירכו בתורה תחילה". צריך להבין מהו בדיוק העוון החמור שעומד מאחורי הסבר זה, ולמה בכך שלא ברכו לפני לימוד תורה, עבירה שעל פניו נראית כקלה יחסית, נענשו בדבר חמור כל כך.

הב"ח (סי' מז ס"ב) עומד על שאלה זו ומתרץ, שלא החורבן היה העונש על שלא בירכו על התורה, אלא המציאות שנגרמה בעקבות כך, שכיוון שרצון הקב"ה שנעסוק בתורה הוא כדי שתתעצם נשמותינו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה, ואם היו מתעסקים בתורה בכוונה זו היו זוכים להיות מרכבה והיכל לשכינתו יתברך והארץ הייתה מאירה מכבודו. אבל מכיוון שלא עסקו בתורה לשם כוונה זו עשו פירוד שנסתלקה השכינה מהארץ ועלתה למעלה, והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה, וזהו הדבר שגרם את החורבן.

הר"ן פירש בשם רבינו יונה – שהתורה לא הייתה חשובה בעיניהם כל כך שיהיה ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלים בברכתה.

1 ואין לפרש כפשטו שלא למדו תורה כלל, שאם כן איך לא ידעו החכמים שבשל עוון ביטול תורה הגיע החורבן שהרי זה גלוי וידוע. אלא מוכח שהיו עוסקים בתורה.

ה"פרישה" (מז' אות ב') הביא את דברי מהר"י אבוהב שפירש באופן דומה, שמתוך כך שלא היו מברכים תחילה מוכח שאין לומדים בה לשמה אלא כאומנות בעלמא.

מובן מכאן שבדור החורבן היו עוסקים בתורה ולומדים ושונים בה, אך הייתה חסרה הגישה הנכונה, ניגשו אל התורה כאל שאר החכמות והאומנויות שבעולם ולא כאל תורת ה'. ממילא גם לימוד התורה היה חסר מאוד, חסר את העיקר של "רחמנא ליבא בעי".

בוזה גם מובנת מאוד לשון מרן בשו"ע (או"ח מז, א) שכתב: "ברכות התורה צריך להיזהר בה מאוד".

וכן רואים את חשיבותה ומעלתה גם מלשון הגמרא, שכשנחלקו האמוראים על נוסחה של ברכת התורה - רב יהודה בשמואל סבר שיש לברך "ציוונו לעסוק בדברי תורה", ר' יוחנן "המלמד תורה לעמו ישראל" ורב המנונא סבר "אשר בחר בנו מכל העמים"; מסיימת שם הגמרא למסקנה שמרוב חביבותה של ברכה זו נפסק לומר את כל שלושת הנוסחים שהוצעו (ברכות יא, ב): "אמר רב המנונא זו היא מעולה שבברכות הלכך לימרינהו לכולהו".

תוקף הברכה

אחרי שביארנו את חשיבותם ומעלתם של ברכות התורה, יש לעיין מהו התוקף של חיוב זה, האם החיוב הוא מדאורייתא או שמא החיוב רק מדרבנן.

מפשט הגמרא בברכות (יא, ב) נראה, שחיוב ברכות התורה הוא מדאורייתא, שכן כותבת הגמרא: "מניין לברכות התורה לפניה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו". וכך פוסק הרמב"ן:² "שנצטוינו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתת תורתו אלינו... והעולה מזה שברכת התורה לפניה מן התורה מצות עשה". כמותו פסק גם ב"ספר החינוך" (מצוה תל) שכתב: "וכל שאר הברכות כולן הן מדרבנן, חוץ מאחת שהיא מן התורה, וכן מפורש בגמרא בברכות (כא, ב) והיא ברכת התורה לפניה".³ וכן דעת המאירי

2 השגות הרמב"ן על ספר המצוות-מניין מצוות עשה, מצוה טו.

3 ועמד שם גם על השאלה, למה מברכים בתורה לפניה ולא כברכמ"ז שגם היא מדאורייתא שבה מברכים לאחריה, ותרץ שהקב"ה חילק בין הנאת הגוף להנאת הנפש; שהנאת הגוף אין הגוף רוחש תודה אלא לאחר שקיבל הנאה, אבל התורה שהיא הנאת הנפש, השכל יש בכוחו להוקיר תודה גם קודם קבלת ההנאה.

(ברכות כא, א), הרשב"א בחידושו לברכות (מח, ב), המבי"ט ב"קריית ספר" (פרק יג), היעב"ץ ב"מור וקציעה" (סי' מז) ועוד אחרונים.⁴

מאידך, יש הסוברים שכל הדרשה בגמרא מן הפסוק "כי שם ה' אקרא" אינו אלא אסמכתא בעלמא וחיוב ברכות התורה אינו אלא מדרבנן. כן הוכיחו הרבה אחרונים, שכך היא דעת הרמב"ם מכך שהשמיט ולא מנה בספר המצוות את ברכת התורה כאחת מתרי"ג מצוות.⁵ וכן, הרי"ף, הטור והרא"ש לא הזכירו בשום מקום שברכות התורה דאורייתא הם והשמיטו מלהזכיר את הדרשה של ר' יהודה מהפסוק בגמרא.

וכן נראה שכך היא דעת מרן בשו"ע (רט, סע' ג) שכתב: "כל הברכות אם נסתפק אם ברך אם לאו, אינו מברך לא בתחילה ולא בסוף, חוץ מברכת המזון מפני שהיא של תורה". מוכח מכך שלא צירף את ברכת התורה לדין של ברכת במזון שסובר מרן שברכת התורה דרבנן היא.⁶ וכן פסקו הרבה אחרונים.⁷

גדר הברכה

הרמב"ם (הל' ברכות א, ג) כותב: "וכשם שמברכין על ההניה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואחר כך יעשה אותה, וברכת רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה ודרך בקשה כדי לזכור את הבורא תמיד אף על פי שלא נהנה ולא עשה מצוה". הברכות כולן מתחלקות לכמה סוגים; בתוכן ברכות שנתקנו על הנאה מדבר בעולם (אכילה, שתיה, ריח וכו'), יש שנתקנו על הודאה לקב"ה (הגומל, הטוב והמטיב, אשר יצר וכו') ויש שנתקנו על המצוות (תפילין, ציצית, לולב, נטילת ידיים וכו').

שתי ברכות תיקנו חכמים לברך על התורה,⁸ והן: "על דברי תורה" ו"אשר בחר בנו". אם כן, יש עוד לחקור מה גדר ברכה זו שאנו מברכים על התורה, האם היא

4 הפרי חדש סימן מז; הרשב"ץ ח"ב בתשובה ח"ב סימן קסג; ה"ש אגת אריה" סימן כד.

5 אמנם, ב"ערוך השולחן" מז, ב, כתב שגם לדעת הרמב"ם ברכה"ת היא מדאורייתא, אלא שהיא כלולה במצוות ת"ת ואינה מצווה בפני עצמה.

6 ויש שכתבו שיתכן שמרן רק חשש לסברת הרמב"ם וסיעתו מכח "ספק ברכות להקל" אבל אה"נ, יודה לרוב הראשונים שסוברים דברכות התורה מדאורייתא.

7 החיד"א ב"מחזיק ברכה" סימן מז.

8 ויש הסוברים ש"והערב נא" ברכה בפני עצמה היא, ולשיטתם יש לומר "הערב נא" ללא וי".

ברכת המצווה, היינו, על מצוות תלמוד תורה, או ברכת השבח שמודים לקב"ה על התורה הקדושה, או אולי דומה בכלל לברכות הנהנין על ההנאה מעצם הלימוד?⁹

נראה שגם בדבר זה נחלקו הראשונים האם ברכת התורה היא ברכת המצוות וכמו שלפני כל קיום מצוה יש לברך, כגון "אקב"ו להניח תפילין", כך גם יש לברך לפני מצוות לימוד תורה, או שמא ברכה זו היא מכלל ברכות השבח וההודאה להקב"ה כדוגמת ברכת המזון. יוצא, שאם נאמר שזוהי ברכת המצוות פשוט שזוהי ברכה מדרבנן ככל הברכות לפני קיום מצוה, ואם נאמר שזו ברכת השבח יתכן לומר שזו ברכה מדאורייתא.

מלשון הרמב"ן שהבאנו לעיל¹⁰ מוכח שברכה זו היא ברכת השבח, שכן כתב: "שנצטוינו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה... וכאשר נצטוינו בברכה אחר כל אכילה כן נצטוינו בזו". וכן מפורש גם בדברי ה"חינוך" לעיל: "על כן יחייבנו האל להודות לפניו קודם קריאת התורה".

ואילו מלשון הרמב"ם משמע שברכת התורה היא ככל ברכת המצוות, שכן בהתייחסו אליה כתב (הל' תפילה ז, יא): "בכל יום חייב אדם לברך שלש ברכות אלו ואחר כך קורא מעט בדברי תורה". מוכח מכך שפסק הרמב"ם שיש להסמיך את לימוד התורה לברכה כדין "עובר לעשייתן" שבכל ברכות המצוות, שברכה זו ברכת המצוות היא.

הב"ח, בסי' מז¹¹ מביא את השאלה למה הוצרכו חכמים לתקן שתי ברכות, דבר שלא מצאנו במצות אחרות? ומתרץ, ששתי הברכות הללו על שני עניינים הן באות - ברכה אחת באה להודות לה' על שנתן לנו את התורה ובחר בנו מכל העמים, זו ברכת "אשר בחר בנו", ועוד ברכה אחת על מצוות עסק התורה, היינו על קיום מצוות תלמוד תורה, וזו ברכת "על דברי תורה". לשיטתו של הב"ח יוצא, שכל ברכה היא עניין אחר וגדר שונה, האחת, "על דברי תורה", היא על מצוות תלמוד תורה והיא "ברכת המצוות", והשנייה "אשר בחר בנו" היא "ברכת השבח". ובאמת פשוט שהברכה הראשונה היא ברכת המצוות שכן אומרים בה "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו" ככל ברכות המצוות. אם כן יוצא שברכת "אשר בחר בנו" היא זאת שהתווספה כדי להודות ולשבח מה שלא מצינו במצוות האחרות, והיא זו

9 וממילא יחול איסור ממש ללמוד לפני ברכת התורה.

10 ראה הערה 2.

11 והחיי אדם סי' ט.

שעליה נחלקו אם מצוות דאורייתא היא או תקנת חכמים, מה גם שלשון הברכה מכונן למה שכתב הרמב"ן: "שנצטוונו להודות לשמו יתברך בכל עת...".

במחלוקות אלו תלויות מספר נפקא מינות - ראשית, מה הדין במקרה שאדם מסופק אם בירך ברכות התורה? לשיטת הרמב"ן והחינוך יהיה חייב לחזור ולברך ככל "ספק דאורייתא לחומרא". אך, לשיטת הרמב"ם וסיעתו לא יחזור מדין "ספק דרבנן לקולא".

הרב סולביצ'יק ב"רשימות שיעורים" (יא, ב) רוצה להוכיח שגם לשיטת הרמב"ם שברכה זו היא מדרבנן, יחול איסור ממש ללמוד לפני שבירך ולא שייך כאן "ספק ברכות להקל". שהרי בתוס' (ברכות יב, ב ד"ה "לא") פסק ר"י שבספק ברכות הנהנין יש לנקוט לחומרא ולחזור לברך, והסביר ר' עקיבא איגר שלא שייך לומר סב"ל בברכת הנהנין שכן סב"ל שייך רק בברכות המצוות ששם אין הברכה מעכבת את המצוה, אבל בברכת הנהנין ההנאה אסורה כל עוד לא בירך.

לפי תוס' יוצא שקיים חילוק בין ברכות המצוות לנהנין, שחייב ברכת המצוות חל על האדם עצמו ואם עשה את המצווה ללא ברכה ביטל רק את הברכה ולא עבר איסור. בעוד שבברכת הנהנין חל על המאכל עצמו איסור ועל ידי הברכה מתיר את המאכל להנאה. אך הרמב"ם פסק (הל' ברכות א, ב): "ומדברי סופרים לברך על כל מאכל תחילה ואח"כ יהנה ממנו... וכל הנהנה בלא ברכה מעל", ובהלכה ג כתב: "וכשם שמברכים על ההנייה כך מברכים על כל מצוה ומצוה ואחר כך יעשה אותה", וצריך ביאור למה השווה הרמב"ם את ברכות הנהנין לברכות המצוות כמו שכתב "וכשם שמברכים על ההנייה כך מברכים על כל מצוה ומצוה". מהשוואה זו מוכיח הרב סולביצ'יק שלשיטת הרמב"ם חל איסור לעשות מצווה מבלי לברך עליה בדיוק כמו שמוסכם שחל איסור ליהנות ממה שהו בלא ברכה, לכך הסמיכם הרמב"ם שלשיטתו הנאת הנפש שווה להנאת הגוף בשונה משיטת התוס'.

אם כן, לפי ביאורו של הרב סולביצ'יק יוצא שגם לשיטת הרמב"ם שברכה"ת דרבנן, למרות כך יחול איסור ממש לקיים מצוות תלמוד תורה קודם שבירך ברכה"ת. א"כ בהנחה שמפשט הסוגיא עולה שחל איסור ללמוד לפני הברכה, צריך ליישב את שיטת התוס' - מה שונה תלמוד תורה משאר המצוות שבה חל איסור לקיימה לפני הברכה? צריך לומר שלשיטתם, ברכת התורה אינה כשאר ברכות המצוות אלא חל עליה דין של ברכת הנהנין שהרי נהנה מהלימוד, לכן יש איסור ללמוד לפני שבירך.

נפק"מ שניה, האם חייב ללמוד מיד לאחר ברכה"ת? לשיטת הרמב"ם, שברכה"ת היא מכלל ברכות המצוות, יהיה חייב להסמיך את לימוד התורה לאחר הברכה ככל שאר המצוות ש"עובר לעשייתן". אך, לרמב"ן והחינוך, שברכה"ת ברכת שבח היא, ממילא אין לזה קשר למצווה עצמה של לימוד התורה.

נפק"מ נוספת - האם כשלומד בתורה שבע"פ יהיה חייב להבין את הלימוד שלומד מיד לאחר הברכה, שאם נאמר שברכה"ת היא כברכת המצוות אז הוא לא מקיים שום מצווה בלימוד ללא הבנה לכן, צריך להבין את הלימוד שאחרי הברכה. אך אם נאמר שזוהי ברכת השבח, לא תהיה שום חובה בהבנת הלימוד שאחרי הברכה שהרי אינה קשורה למצווה ואין הוא מחויב כלל ללמוד אחרי.

נחזור לבאר יותר דווקא את הנפקא מינא הראשונה שהבאנו לעיל. לכאורה יש לשאול, הרי ברכת התורה מורכבת משתי ברכות¹² כמבואר לעיל, ולשיטת הרמב"ן והחינוך שבמקרה של ספק - חוזר לברך, אם כן על איזה מהברכות חוזר לברך?

מצאנו בזה מחלוקת אחרונים - בשו"ת "שאגת אריה" (סי' כד) הוכח שבמקרה זה של ספק חוזר לברך רק את ברכת "אשר בחר בנו". הסיבה היא, שמן התורה יוצא ידי חובה כבר בברכה אחת וממילא שאר הברכות הינם רק דרבנן ויחול עליהם דין "ספק דרבנן לקולא". אולם ב"באר היטב"¹³ (סי' מז סק' א) נפסק שבמקרה כזה חוזר ומברך את כל הברכות, שכל מקרה שיש דאורייתא ודרבנן צריך לחזור גם על דרבנן.

להלכה, פסק מרן השו"ע (רט, ג) שבכל מקרה של ספק אינו חוזר לברך. הלכך, כדי לצאת מהספק ישמע מאחר ויתכוון לצאת או שיצא יד"ח בברכת "אהבת עולם". אולם, המשנה ברורה (מז, סקא) פסק שמעיקר הדין יחזור לברך מפני שיש הרבה אחרונים שנקטו לדינא שברכה"ת היא מן התורה, וכן מנהג האשכנזים, אך לכו"ע עדיף שיצא ידי חובה על ידי כך שישמע מחברו או שיכוון באהבת עולם כדי לחוש לשיטות שסוברות שברכה"ת מדרבנן, ורק אם לא הגיע עדיין זמן תפילה ואין מי שיוציאו יד"ח יחזור ויברך רק את ברכת "אשר בחר בנו" שהיא עיקר ברכה"ת ומעולה שבברכות התורה.

12 כאמור, יש אומרים ש"והערב" ברכה בפני עצמה היא.

13 וכן בשו"ת "שואל ומשיב" מהד' תנינא חלק ד, סי' סז.

אופן חיוב הברכה

נחלקו הראשונים, מתי מתחייב בברכה זו, האם צריך לברך ברכה זו פעם אחת ביום או שמא בכל הפסק יהיה חייב לחזור ולברך. ואם נמקד את השאלה יותר לעומק – האם חיוב הברכה קשור ליום חדש או להיסח דעת?

תוס' (ברכות יא, ב, ד"ה "שכבר") מביא את דעת ר"ת: "והיה אומר ר"ת כשאדם עומד ממטתו בלילה ללמוד שאין צריך לברך ברכה"ת מפני שברכה"ת של אתמול שחרית פוטרת עד שחרית אחרת". יוצא אפוא שלפי רבינו תם היום הוא שגורם לחיוב חדש של הברכה, וממילא הברכה "תופסת" לכל הלימוד של אותו היום והלילה שאחריו עד למחרת בבוקר, שרק אז צריך לברך שוב.

אולם, הרבה מהראשונים חולקים וסוברים שאחרי כל פעם שיש הפסק ניכר מלימוד התורה יש לחזור ולברך שוב. וז"ל הרא"ש (ברכות פרק א, סי' יג):

מכל מקום מסתבר שבני אדם שרגילין תמיד לעסוק בתורה ואפילו כשיוצאין לעסקיהן ממהרים לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד ותמיד דעתם על לימודם לא חשיב הפסק לעניין הברכה וכן אם למד בלילה הלילה הולך אחר היום ואין צריך לברך כל זמן שלא יישן, ולכך מי שרגיל לישן ביום שנת קבע על מטתו הוי הפסק וצריך לחזור ולברך.

המקור לדברי הרא"ש מובא בתשובת רבו המהר"ם מרוטנבורג:

ואני נוהג שלא לברך אלא פעם ראשונה שאני עוסק בתורה ביום, או קודם ביהכ"נ אני מברך ואיני חוזר ומברך בביהכ"נ, וכשאני משכים אני מברך בביהכ"נ, ותא לא כל היום, אפילו כשאני מפסיק ואוכל, כי איני מסיח דעתי. אך כשאני ישן ביום שנת קבע אני חוזר ומברך.

(תשובות מהר"ם, מהד' מוסד הרב קוק, כרך א, סי' יט)

מצינו בדבריו גם שסובר שרק הפסק של שנת קבע חשוב כהפסק לחייב שוב לברך ברכה"ת וכל הפסק אחר אינו נחשב הפסק לעניין חיוב של הברכה.¹⁴ אמנם, מצינו שהראשונים נחלקו בהגדרת הדבר החשוב כ"היסח דעת". ב"הגהות מיימוניות"¹⁵ (הל' תפילה ז, ט) כתב:

כתב רבינו שמחה... ששינה ומרחץ ובית הכסא מפסיקין, וצריך לברך אחר כל אחת מהן ג' ברכות הללו לפי שהן היסח הדעת. אמנם, מורי רבינו כתב בתשובה שאינו

14 וכן פסקו הטור סי' מז; מהרש"ל (חכמת שלמה, ברכות יא, ב); שבלי הלקט סימן ו'.

15 שאף הוא היה תלמידו של המהר"ם מרוטנבורג.

רגיל לברך אלא פעם ראשונה כשהוא לומד או כשהוא קורא בביהכ"נ ואינו חוזר ומברך באותו יום אלא לאחר הפסק של שנת קבע.

המהר"ם טוען איפוא בניגוד לרבנו שמחה, שאין בבית הכסא ובית המרחץ משום היסח דעת למי שדעתו להמשיך וללמוד כשיצא משם. ועולה על כולם הביא בתשב"ץ (סי' קצג) שבעל ה"יראים" היה נוהג לברך על כל פעם ופעם שהתחיל ללמוד, כיון "דהוי היסח הדעת, דומיא לסח בין גאולה לתפילה". מצינו אם כן שהראשונים נחלקו בהגדרת היסח הדעת שתגרום לחיוב לברך שוב לפני הלימוד. אך המשותף להם הוא שתלו את אופן החיוב של ברכה"ת בהיסח דעתו של האדם ולא כר"ת שתלה זאת ביום חדש.

אפשר להעמיד אולי שראשונים אלו גם נחלקו במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן האם ברכה"ת שבח או מצוות היא. ר"ת סובר כרמב"ן שדינה כברכת השבח וממילא יש לברכה פעם אחת ביום וברכה זו לא תלויה בהפסק מהלימוד. והרא"ש נוקט כרמב"ם שברכה זו ברכת המצוות היא, לפיכך יש לברך לפני כל לימוד שהיה לפניו הפסק ניכר ככל שאר המצוות שמברכים לפנייהם, אמנם, מכיון שיש חובה בכל רגע ורגע ללמוד "והגית בו יומם ולילה" ממילא צריך שההפסק היחיד שגורם לחיוב ברכה חדשה יהיה הפסק ניכר כמו "שנת קבע". וכמו שכתב ה"בית יוסף" (סי' מז):

הר"ם כתב שלא היה רגיל לחזור ולברך אלא אחר הפסק של שינת קבע לפי שאינו מסיח דעתו מללמוד אפילו בהפסק מרחץ ובית הכסא עכ"ל והאגור כתב טעם אחר, שאף שהוא נפנה צריך להיזהר בדינים כמו גילוי טפח וכיצד יקנח.

הנפק"מ העיקריות העולות הן לגבי מקרים בהם אדם ישן שנת קבע ביום או שישן שנת קבע בלילה אך השכים לפני עלות השחר או אחריה, האם צריך לחזור ולברך שוב את ברכות התורה? או במקרה שאדם כלל לא ישן בלילה, כגון ליל שבועות, האם צריך לברך כשעולה השחר?

להלכה, נראה שהפוסקים נטו כדעת הרא"ש, וכמו שכתב בבית יוסף (סי' מז, יג):

והמשכים בבוקר ללמוד קודם שילך לבית הכנסת יש לו לברך ברכת התורה. כן כתב הרא"ש סוף פרק קמא דברכות אבל המרדכי כתב שם שהר"ם אומר שאינו צריך לברך לפי שברכת התורה של אתמול פוטרת עד שחרית אחר וכן כתב ה"ר יונה והתוס' כתבו כן בשם ר"ת.. וגם האגור כתב שר"ת הוא יחיד בדבר זה וכל הפוסקים אומרים שיש לברך וכן נוהגים העולם

ופסק כן בשו"ע (מז, יג): "המשכים קודם אור היום ללמוד מברך ברכת התורה, ואינו צריך לחזור ולברך כשילך לבית הכנסת".

נעמוד כעת על הנפקא מינה השלישית - במקרה שאדם היה ניעור כל הלילה, האם צריך לברך כשעולה השחר, או שמא מכיוון שלא ישן אין הוא מתחייב שוב בברכה? בשו"ע (מז, יב) כתב: "אף אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום שעבר ואינו צריך לחזור ולברך כל זמן שלא ישן". מהמילים "כל זמן שלא ישן" דייק ה"מגן אברהם" (ס"ק יב) שמשמע שאם היה ער כל הלילה אין צריך לברך שוב בבוקר ברכה"ת, שללא שינה אין לברך כלל אפילו הגיע יום חדש כפשט דעת הרא"ש.

אולם האחרונים דחו את דיוקו של המג"א ובארו את דבריו של השו"ע שכוונתו היא, שכל זמן שלא ישן אם עדיין לא הגיע עלות השחר אין לו לברך, אך משהגיע השחר למרות שהיה ער כל הלילה ולא היה לו הפסק של שינה עדיין צריך לברך ברכות התורה, וכפי שמדייקים מלשון מרן שהלילה הולך אחר היום, אולם היום שלאחריו כבר לא נגרר אחר היום שלפניו.

אך יש להבין, שהרי אם כן, יוצא שפסק זה הוא כשיטת ר"ת שהברכה הולכת אחרי היום ואולם, לשיטת הרא"ש אין לו לברך על "עוד לא הפסיק בשינה", והרי אותו אדם היה ער כל הלילה וקיימא לן כשיטת הרא"ש כפי שהוכחנו לעיל! יש לבאר, שכל מה שפסקנו כרא"ש הוא דווקא לעניין זה ששינת לילה חשיב הפסק ולאחר הפסק יש לברך (דלא כר"ת), אולם לעניין הדין האם בעלות השחר של יום חדש יש לברך אפילו אם לא היה הפסק נוקטים כר"ת.

נשים בברכת התורה

הגמרא בקידושין (כט, א) דורשת מהפסוק "וְלִמְדֶתֶם אֹתָם אֶת כָּל צִוֵּי יְיָ" (דברים יא, יט) - שדווקא האנשים חייבים בתלמוד תורה ולא הנשים, "בניכם ולא בנותיכם". אמנם, בשו"ע (מז, יד) פסק: "נשים מברכות ברכות התורה". לכאורה, צריך ביאור מה הטעם שמברכות על התורה בעוד שאינם חייבות כלל בלימודה, ועוד שאמרו בגמרא (סוטה כ, א): "כל המלמד ביתו תורה כאילו מלמדה תיפלות!" ה"בית יוסף" (סי' מז, ד"ה "וכתב האגור") הביא כמה טעמים לכך:

1. מבואר בגמ' בברכות (כ, ב) שנשים חייבות בתפילה, וממילא הן חייבות גם בקריאת הקורבנות, שהרי כתוב בגמ' (שם כו, ב) שתפילות נתקנו כנגד הקורבנות.
2. כיוון שנשים חייבות ללמוד את הדינים השייכים להן כמו שנפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמו) לכך חשובות כ"מחויבות" בלימוד תורה וצריכות לברך.
3. הגמ' בסוטה מדברת על תורה שבע"פ ולא על תורה שבכתב.

אולם הגר"א (ביאור הגר"א אות יח) לאחר שהוקשה לו דין זה שנשים מברכות, שהרי סוף סוף כתוב מפורש בפסוק "בניכם", תירץ, שהסיבה שנשים מברכות היא על פי השיטה של ר"ת בתוס' (קידושין לא, א, ד"ה "דלא") וכמו שפסק הרמ"א (סי' יז, ב) שנשים יכולות לברך ברכת המצוות גם במצוות עשה שהזמן גרמא, ואע"פ שהן פטורות מהמצווה לגמרי מכל מקום יכולות הן לברך.

ה"ביאור הלכה" (סי' מז, ד"ה "נשים") הביא את הנפקא מינה בין התירוצים והיא האם אישה יכולה להוציא את האיש ידי חובת הברכה. שלפי ה"בית יוסף" האישה מחויבת מעיקר הדין מכמה סיבות וממילא יכולה להוציא את האנשים ידי חובה, עוד שלתירוצן של הגר"א אין הנשים חייבות בברכה ויכולות לברך ככל ברכות מצוות עשה שהזמן גרמא, וממילא אין היא יכולה להוציא ידי חובה את האנשים.

ב"אבי עזרי" (תלמוד תורה פ"א ד"ה "אולם") הקשה על תירוצו של הגר"א שהרי השו"ע (או"ח סי' יז ס"ב, וסי' תקפט ס"ו) עצמו פסק כדעת הרמב"ם (הל' ציצית ג, ט) שנשים אינן מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמא, ומכיוון שהן פטורות לא יוכלו לומר "וציוונו", אם כן, לא מסתבר לומר שמברכות על פי שיטת תוס' ור"ת. ותירץ על פי מה שפסק השו"ע (רמז, ו) שאישה שלמדה יש לה שכר כמי שאינו מצווה ועושה, והגר"א כתב (ביאור הגר"א אות כב) שם "דלא גריעי מנכרי כמ"ש בבק"מ לח: 'וקשה, מה הוצרך להביא ראיה שיש שכר לאישה מנכרי, הרי דין פשוט שיש לה שכר כמי שאינה מצווה ועושה, רק שלמצווה יש שכר גדול יותר. אלא מכך שלמדים זאת מדין של נכרי ולא מדין של אינו מצווה ועושה, שבו נוכרי לא שייך, משמע, שלעניין מצוות לימוד תורה יש דין נוסף אצל הנשים משאר המצוות. שהרי בתלמוד תורה אפילו נכרי שייך בה, שכן הוא מחויב בו' מצוות וצריך ללמוד את דיניהן כדי לקיימם, א"כ החידוש הוא שאישה לא פחותה מנכרי בדין זה שיש עליה מצווה ללמוד דינים השייכים לה. על פי זה מובן מה שכתב השו"ע שהנשים מברכות על התורה למרות שבשאר המצוות אין האישה מברכת אם אינה מחויבת בהם, שלא יכולה לומר "וציוונו", מכל מקום בלימוד תורה יותר שייך בה הלשון "וציוונו" שצריכה לדעת הדינים השייכים לה.¹⁶

אופן שלישי בגדר חיובם של נשים בברכה"ת מובא ב"מנחת חינוך" (מצוה תל) שדן בשאלה זו - כיוון שאינן מחויבות בלימוד התורה כיצד יברכו? ואף שצריכות ללמוד את הדינים השייכים להן, מכל מקום הרי אין זה בתורת מצווה אלא רק הכשר

מצווה כדי לדעת את הדינים ויוכלו לקיימם. ותירץ, שיש לומר שגדר חובת הברכה על התורה הוא כברכת המזון, שאין לנו "גברא" שמחויב בעצם הברכה, אלא חובתה היא כמו כשאדם אוכל צריך לברך, ומפני שהחפצא של הנאת השביעה מהאכילה מחוייב בברכה, ולא לפי ה"גברא", כמו כן יש לומר בברכה"ת, שגדר חובתה הוא שכאשר אדם לומד צריך הוא לברך, מפני שהחפצא של לימוד התורה טעון ברכה, ואינו תלוי כלל בחיוב הלימוד של ה"גברא", אלא כל הלומד צריך לברך. ולכן, גם נשים שלומדות, אף שאינן לומדות מכוח חיוב "גברא", ואינו נעשה מצד מצוות לימוד תורה, מכל מקום כל הלומד מברך.

אמנם ה"מנחת חינוך" הקשה על עצמו מנוסח הברכה שמברכים "לעסוק בדברי תורה" שמשמע שהברכה תלויה במצווים בעסק התורה.¹⁷ ותירץ, שהברכה שהנשים מחויבות לברך היא רק "אשר בחר בנו" שהיא שבח על התורה, וזה שייך אף שאינן מצוות בלימוד התורה, אך כשלומדות את דיניהן צריכות לברך. ובאמת בברכת "לעסוק בתורה" אינן שייכות כלל אלא שיש להן רשות לברך כמו שמברכות על כל ברכות המצוות לשיטת התוס' לעיל.

להלכה, נפסק בשו"ע (סי' מז, סע' יד) שנשים מברכות את ברכות התורה בכל יום כאנשים על בסיס העיקרון שגם הן צריכות ללמוד את הדינים השייכים להן.¹⁸

17 אמנם, הגרסה מתיישבת מאוד עם גרסת הרי"ף שנוסח הברכה הוא "על דברי תורה", שמשמע שהברכה ממש על החפצא. אך אולי יש לומר שעיקר הקושיה של ה"מנחת חינוך" היא מהמילה "וציוונו" שמשמע שיש חיוב על הגברא עצמו.

18 ביאור הלכה ד"ה "נשים"; ילקוט"י סי' מז; פניני הלכה "תפילת נשים" עמ' 79.